

ČÍNA – hospodářské změny a regionální vývoj

ČLR oslavila nedávno 50 let své komunistické existence. Nejen pro tuto skutečnost přitahuje stále pozornost snad celého světa. Zejména její obrovský potenciální trh působí jako magnet a spolu s členstvím v „jaderném klubu“ je důvodem, že je jejímu vedení prakticky tolerováno to, co jiným komunistickým zemím v minulosti nebylo. Nejlidnatější země světa, která představuje v mnoha ohledech zemi podivuhodné kultury, jednoty i kontrastů.

V posledních letech jedna z nejdynamičtější se rozvíjejících zemí světa, budoucí hospodářská světová velmoc. Spojením s Hongkongem v červenci 1997 se dostala výši HDP na úroveň zemí jako Spojené království a Itálie, a tudíž by měla podle objemu produkce patřit mezi nejsilnější země světa a rozšířit G 7 na G 8 (nikoli Rusko, které je až na 12. místě). Jedná se o hodnoty absolutní, prostě více než 700 milionů pracujících musí něco vyprodukovat.

Historický i současný hospodářský vývoj „země středu“ byl výrazně determinován přírodními podmínkami. Úrodné náplavové nížiny v povodí Jang-c'-ťiang (Číňané používají název Chang Jiang, „Dlouhá řeka“), stejně jako na dolním toku Žluté řeky, daly základ hustému zemědělskému osídlení a prvním civilizacím. Čína v tomto období patřila k nejstarším a nejvyspělejším státním útvarům světa.

Hospodářství

Hospodářská zaostalost země, ze které se Čína v posledních letech vymaňuje, je dána historicky a geograficky. Čína byla brzy mocensky (rok 221 př. n. l. lze pokládat za datum sjednocení a vzniku státu) za dynastie Qin a Han sjednocena a po skvělém období vlády dynastií Tang (7.–10. století) a Song (10.–13. století), kdy představovala i technologickou velmoc, byla v následujícím období (dynastie Ming) izolována od ostatního světa (zákaz námořního obchodu s cizinou) a silně zaoštalá.

Tragicky poznamenalo hospodářský a společenský vývoj také období vlády Mao Zedonga, které bylo charakterizováno mimo jiné řadou experimentů. Tzv. Velký skok 1958–61, kterým se měla Čína zařadit mezi průmyslové velmoci světa, dopadl katastrofálně. Znamenal obrovský hladomor a ztráty na lidských životech, které se odhadují až na 30 milionů. Podobně tragické následky měla „kulturní revoluce“ 1966–76, která vedla k likvidaci značné části inteligence. Obě periody, zejména pak první, vedly k velkému hospodářskému úpadku. Až po úmrtí velkého vůdce v roce 1976 a boji o politické nástupnictví zahájil Deng Xiaoping roku 1979 ekonomické reformy, proces modernizace a politiku otevírání země světu.

Již více než 15 let patří Čína k nejdynamičtější se rozvíjejícím ekonomikám světa. Průměrný přírůstek hrubého domácího produktu (HDP) se v posledních letech vesměs pohyboval nad 10 %. Až finanční a hospodářská krize zemí jihovýchodní Asie v roce 1997 rozvoj země poněkud přibrzdila.

Zásadní změnu postavení ve světovém žebříčku znamenalo připojení Hongkongu. V roce 1997 činil HDP Číny asi 900 miliard a Hongkongu více než 150 miliard

dolarů. To znamená, že v současnosti překročil jeho objem 1,2 bilionu a blíží se tedy úrovni 1 000 USD na hlavu (ve vlastní Číně 850 USD na obyvatele). I přes rychlý rozvoj se země potýká s celou řadou překážek a limitů. Vedle tradiční a rozbujele státní byrokracie, charakterizované rozsáhlou korupcí, je to především nedostatečná infrastruktura, zejména ve sféře energetiky a komunikací.

Čína je v řadě ohledů světová hospodářská velmoc. První místa v absolutní zemědělské produkci vzhledem k přírodním podmínkám a populační velikosti nemohou překvapovat. Podle objemu produkce zaujímá čelní postavení i v řadě průmyslových odvětví. Hodnotami produktivity a efektivitě však země za novými asijskými tygry stále zaostává.

Hospodářské reformy znamenaly nejen růst životní úrovně, ale také významné strukturální změny. Čínská společnost je stále z velké části závislá na zemědělství, které představuje nejdůležitější zdroj obživy. Podíl pracujících v zemědělství se zejména v posledních letech rychle snižuje, ale zůstává ještě vysoký. Na začátku reformy pracovalo v zemědělství více než 70 % pracujících,

v současnosti klesl jejich podíl pod 50 %. I v nejprůmyslovějších regionech připadá na zemědělství více než 30 % pracovních sil. Transformaci čínského hospodářství dokumentuje lépe restrukturalizace průmyslu a rozvoj služeb. Podíl zaměstnaných v průmyslu spíše stagnuje: v roce 1985 16,7 % a v roce 1997 16,9 %, podíl průmyslu na HDP však roste. Sekundér pak zaměstnává více než 20 % pracujících. Tento vývoj je způsoben rychlejšími rozvojem sféry zanedbaných služeb, jejíž nerální ekonomika ani příliš nepotřebovala: v roce 1978 skýtaly obživu jen pro 12 % a v roce 1997 již téměř pro 26 % pračeschopné populace.

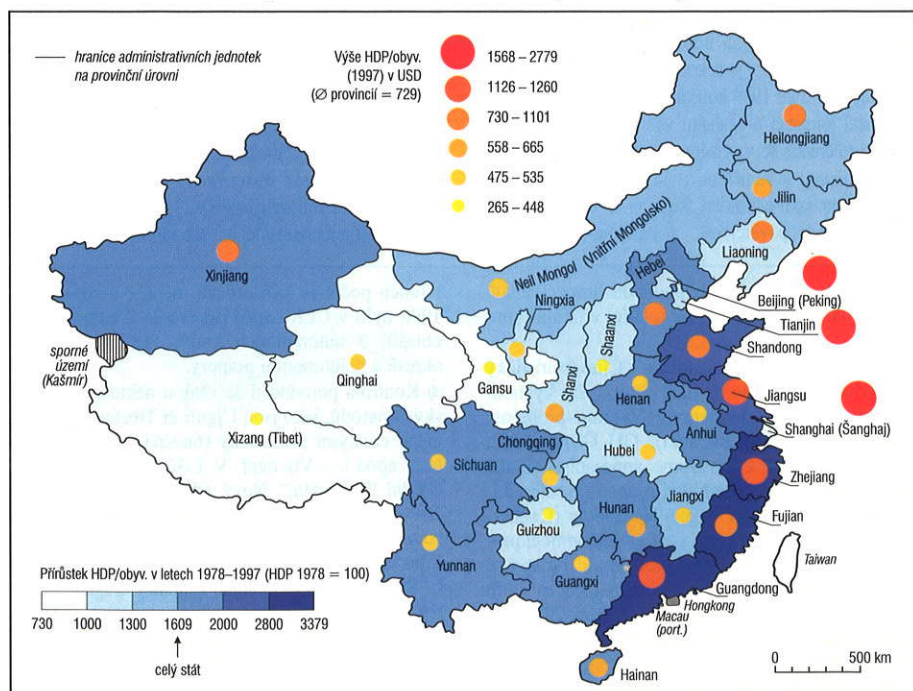
Nerostné zdroje a těžba

Nerostné bohatství země je obrovské, ale v řadě ohledů nevyužité a patrně i nedostatečné. Čína ročně investuje obrovské prostředky do rozvoje těžby surovin a příslušné infrastruktury, která zvýšení produkce zatím stále limituje. Podíl těžby na HDP je poměrně vysoký a dosahuje 6–7 %, při zaměstnanosti kolem 3 %.

Nejvýznamnější je jako jinde těžba energetických surovin, na niž připadá více než 2/3 hodnoty produkce. Čína zaujímá 1. místo na světě v těžbě černého uhlí. Již v roce 1989 překročila hranici 1 miliardy tun, v současnosti se blíží hodnotě 1,5 miliardy tun a na světové těžbě se země podílí více než 1/3. Těžba je soustředěna v provincii Shanxi, která získala naprosto dominantní postavení, neboť předstihla Mandžusko jako celek. Spalování tak obrovského množství fosilních paliv činí z Číny největšího znečišťovatele oxidu uhlíku (CO₂), prachem a popelem na celé Zemi.

Zvyšuje se neustálá těžba ropy, v současnosti zaujímá Čína produkci 160 milionů tun 5. místo na světě (5 % světové těžby). Těžba je soustředěna na severovýchodě země v provincii Heilongjiang (Daqing východně od Cchikaru), na niž připadá přes 35 % čínské produkce. Rychle se rozvíjí těžba v provincii Shandong (necelých 20 %), zejména ze šelfových ložisek ve Žlutém moři. Následuje oblast tradiční těžby v Liaoningu a z novějších ložisek Xinjiang v Ujgurské AO (asi 10 %). Právě ložiska ropy, plynu a strategický význam oblasti motivu-

Přírůstek HDP/obyv. v letech 1978–1997 a výše HDP/obyv. v roce 1997

je čínskou kolonizací a vyvolává odpor Ujgurů vůči dominanci Číňanů a zároveň posiluje jejich separatistické tendence, srážky a terorismus.

První (podle některých zdrojů druhé) místo zaujímá Čína také v těžbě železných rud, koncentrované v provincii Liaoning (Fushun). Je to cca 250 mil. tun rudy, resp. přes 100 mil. tun železa v rudě.

Čína představuje suverénně největšího světového producenta rud wolframu (77 % světové produkce) a je také první na světě v těžbě rud manganu (přes 30 % světové produkce) a cínu (kolem 50 000 t kovu a cca 27 %). Země dále zaujímá druhé místo na světě v produkci molybdenové rudy (cca 20 %). Významná je těžba rud olova (třetí místo na světě), bauxitu (cca 5 mil. tun a páté místo na světě) zejména na jihu, niklu (šesté místo), zlata a mědi. V Ujgurské AO se těží uranová ruda. V rámci těžby nerudných surovin dominuje ve světovém měřítku produkce fosfátů (27 mil. t v roce 1995 a druhé místo na světě).

Energetika

I když produkce elektřiny překročila již v roce 1995 absolutně 1 bilion kWh, je její spotřeba v přepočtu na 1 obyvatele téměř 10krát nižší než ve vyspělých zemích světa. Nejvýznamnějším energetickým zdrojem je uhlí. Na klasické tepelné elektrárny připadá stále ještě více než 80 % produkce elektřiny. Podíl vodních elektráren se však zvyšuje, nyní činí asi 18 %. Diversifikaci a rozvoj má představovat ekologicky kontroverzní výstavba největší vodní elektrárny na světě, Tři soutěsky na středním toku Chang Jiangu, s plánovanou kapacitou 16 000 MW. Stane se největší elektrárnou světa a měla by zvýšit produkci elektřiny o 10 %. Stavba, jež bude stát více než 30 miliard dolarů, si vyžadá přestěhování minimálně 1,2 mil. obyvatel a její vody do značné míry zatopí jedno z nejkrásnějších údolí světa, zařizované do obrovské krasové plošiny.

Průmysl

Velké změny se odehrávají v průmyslu. Lze dokonce říci, že strukturální změny jsou ze všech transformujících se zemí nejprogresivnější. Pochopitelně je to také proto, že čínská ekonomika nebyla před reformami rozvinutá a diversifikovaná jako ekonomiky evropských postkomunistických zemí. Podle hodnoty, resp. podílu průmyslové výroby na HDP (v roce 1997 cca 42 % včetně těžby a energetiky) je Čína vysoce industrializovaná země. Vzhledem k tomu, že podíl průmyslové produkce na HDP až do začátku 90. let klesal, mohli bychom teoreticky řadit Čínu mezi země, které se již nacházejí v postindustriální fázi rozvoje. Ale není tomu tak. Reformy a možnost soukromého podnikání přinesly okamžitý rozvoj zanedbávaných služeb a rychlý růst jejich podílu na HDP. Až poslední roky se díky velkým zahraničním investicím a rozvoji odvětví vyspělejších technologií podíl průmyslu, resp. celého sekundérního na HDP opět rychle zvyšuje. Průmyslová produkce roste v průměru kolem 15 % ročně, zejména díky intenzivnímu rozvoji soukromého sektoru.

Vedle tradičního textilního průmyslu rozvíjela Čína v minulosti, jako celý socialistický tábor, přednostně těžkou odvětví a výrobu výrobních prostředků. V současnosti je produkce mnohem více diversifikovaná a zaměřena stále více na výrobu spotřebního zboží a export.

Restrukturalizace je charakterizována poklesem významu tradičních odvětví textilního a potravinářského průmyslu a dynamickým rozvojem elektrotechniky a elektroniky a některých dalších odvětví strojírenství. Ale snižuje se i podíl hutnictví, a to i přes rychlý růst produkce. Ve většině evropských postkomunistických zemí je tomu spíše naopak.

Nejdůležitějším odvětvím je strojírenství. Společně s dopravními prostředky připadá na ně asi 18 % hodnoty průmyslové produkce. Pokud bychom připočetli vý-

robu elektrotechniky a elektroniky (10 %) a kovovýrobu (3,5 %), pak to bude více než 30 %.

V posledních letech se prudce rozvinula výroba spotřební elektroniky. Zásahu na tom mají především provincie Guangdong a v jejím rámci zvláštní ekonomická zóna Shenzhen v sousedství Hongkongu. V této provincii se vyrobí 90 % rozhlasových přijímačů, cca 85 % magnetofonů a fotoaparátů, 45 % barevných televizorů.

Na druhém místě je chemická výroba: včetně petrochemie, gumárenství na ni připadá více než 16 % hodnoty průmyslové výroby. Významná i exportně je produkce tradičních čínských léků (medicíny), která je výrazně koncentrována v provincii Guangdong (téměř 20 % výroby) a Anhui (Nanking).

Dramaticky roste v 90. letech produkce hutnictví. Na černou metalurgii připadá 10,5 % průmyslové produkce. Čína se v posledních letech stala největším světovým producentem oceli a předstihla Japonsko (asi 110 mil. tun). Největším střediskem je nejdůležitější průmyslové centrum země Šanghaj (asi 15 %). Až po ní následuje tradiční hutnický region Liaoning se středisky Anshan, Benxi a s odstupem provincie Hebei (přístavní kombinát Tangshan a Tiencin).

Čína byla po staletí známá produkcí textilních výrobků, zejména pak světově známým hedvábnictvím. V současnosti připadá na produkci textilu a oděvů 12 % hodnoty průmyslové výroby. Zatímco však podíl výroby textilu klesá, produkce oděvů, zejména v posledním období, prudce roste. Výroba není kromě největších spotřebních a vývozních center příliš koncentrována.

Na čtvrtém místě podle hodnoty výroby je potravinářství (necelých 10 %), včetně významné produkce tabákových výrobků 14 %. Odvětví však zaujímá první místo jen podle podílu na zaměstnanosti. Výroba, která je rovnoměrně rozmnístěna, vykazuje v některých komoditách značnou koncentraci. Např. v provincii Guangxi se vyrobí 37 % čínské produkce cukru, na sousední Guangdong připadá necelých 20 % produkce cukru převážně z cukrové třtiny.

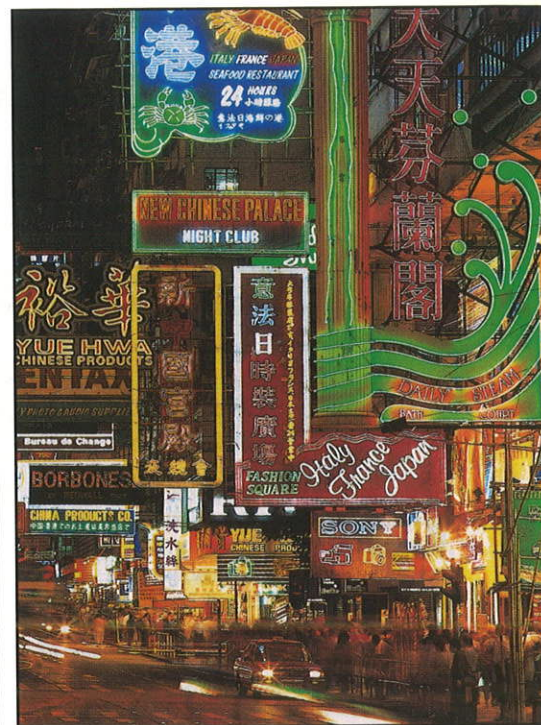
Regionální struktury

Již ve 30. letech čínský geograf Hu rozdělil Čínu jednoduše na dvě zásadně odlišné části. Dělitkem je čára Aihui na Amuru – Tengchong (v provincii Yunnan poblíž barmských hranic), která je hranicí fyzikogeografickou i sociálně ekonomickou. Odděluje zhruba nížinnou oblast s průměrnými srážkami nad 400 mm na východě a západní část se srážkami pod 400 mm (Vnitřní Mongolsko, Ningxia, Gansu, Qinghai, Xinjiang a Tibet) a zároveň oblast velehorových soustav, pouštích a suchých stepních pánví a plošin od nížiny, pánví a pahorkatin, jejichž osy tvoří velké řeky Chang Jiang, Huang He a Xi Jiang (při ústí Perlová řeka) s četnými přítoky a jezery.

Administrativně tvoří Čínu 22 provincií, 5 autonomních oblastí a 4 městská území pod přímou správou ústřední vlády (k Pekingu, Šanghaji a Tiencinu přibyl v roce 1998 Chongqing).

Nerovnoměrný regionální vývoj v zemi je předmětem četných dohadů a vyvolává spekulace o možné politické destabilizaci země a jejím rozpadu. Avšak reálný ekonomický vývoj provincií tomu spíše neodpovídá. K největšímu prohloubení diferencí došlo za vlády Mao Zedonga a realizace ekonomických reforem až do začátku devadesátých let znamenala jejich snižování. Významné strukturální změny, a zejména investice do nových progresivních odvětví, znamenaly i změny regionálního obrazu země a formování nových regionálních struktur. Dochází k přesunu hospodářského těžiště ze severovýchodu (Mandužska) na jihovýchod do pobřežního pásu, který se táhne od poloostrova Shandong po ostrov Hainan. Až v posledních letech, když nejdynamičtější provincie na jihovýchodě (Guangdong, Zhejiang a Fujian) předstihly hodnotou HDP na hlavu tradiční průmyslové regiony Mandžuska, dochází k opětovnému zvětšování regionálních rozdílů v rámci země.

Země je tedy rozdělena nejen demograficky, ale i sociálně ekonomicky. Existují obavy, že rychlý rozvoj ex-

ponovaných pobřežních provincií může způsobit nejen hospodářskou nerovnováhu, ale také politickou destabilizaci země. Na pevné centrální vládě mají zájem zejména největší obchodní partneři: USA, Japonsko a země EU, které na porušování lidských práv v Číně a na okupaci Tibetu poukazují jen proklamativně.

Nejbohatší regionální jednotkou je pochopitelně Šanghaj (2 780 dolarů na hlavu v roce 1997), následují další městské územní jednotky Peking (1 760) a Tiencin (1 570). Ale v jejich závěsu jsou již pobřežní provincie jihovýchodu: v zázemí Šanghaje rychle rostoucí Zhejiang (1 262), Guangdong (1 252) s Kantonem a zónou Shenzhen, Fujian (1 103) s vůbec nejrychlejší dynamikou rozvoje. Až za ně klesly donedávna hospodářsky nejsilnější Jiangu (1 127) a kdysi průmyslově nejvyspělejší provincie Liaoning (1 017).

Nejchudší provincie leží na orograficky členitém jihozápadě: turisticky atraktivní, ale hůře hospodářsky využitelný Guizhou (265 USD na obyv.), následovaný Tibetem (375), kde hodnotu HDP podobně jako v provincii Qinghai (490) zvyšují čínští úředníci a vojáci, Gansu (378), Shaanxi (448), populačně nejsilnější 110 milionový Sichuan (475), muslimská Ningxia (480), periferní Yunnan (484), tedy vesměs provincie s výraznějším zastoupením národnostních a náboženských menšin.

Hospodářsky nejvýznamnější čínskou provincií představuje Guangdong, jejímž centrem představuje přístav Kanton. V současnosti na ni připadá cca 10 % HDP Číny. Následují pobřežní a populačně silnější regiony Jiangu a Shandong (cca 9 %). Na celý pobřežní pás připadá více než polovina ekonomické produkce země, přičemž jeho váha se neustále zvyšuje.

Jiří Tomeš,
katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje PFF UK Praha

Literatura:

- CHAN, R., HSÜEH, T. (1996): China's regional economic development. Institute of Asia-Pacific Studies, Chinese University of Hong Kong, Hong Kong.
KUCERA, V. (1999): Vývoj regionálních struktur Číny v období reform. Magisterská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PFF UK Praha, Praha.
LINGE, G. J. R., FORBES, D. K. (1991): China's Spatial Economy: Recent Developments and Reforms.
PYLE, D. (1997): China's Economy 1949–94: from revolution to reform.

Lektoroval: Vladimír Liščák, Orient. ústav AV ČR

Foto: Neonové reklamy v ulicích velkých měst dokumentují, že i světybné kultury podléhají neupravným globalizačním trendům. Snímek z Hongkongu.

Foto: archiv